

ZİHİNSEL ENGELLİ ÖĞRENCİLERİN AİLELERİNİN GEREKSİNİMLERİNİN BELİRLENMESİ

Hatice KUMCAĞIZ*, Yahya BOZKURT**, Eray KURTOĞLU***

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın temel amacı zihinsel engelli çocuklara sahip anne babaların gereksinimlerinin incelenmesidir.

Yöntem: Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (Karar No: 2016-178). Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu; Samsun ili Canik İlçesi'nde hafif düzeyde zihinsel engeli olan, özel eğitime ihtiyacı olan ve halen çeşitli devlet okullarında kaynaştırma öğrencisi olarak eğitimlerine devam eden 199 öğrencinin anne babalarından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri, Cavkaytar ve diğerleri (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan "Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı" (AGBA) ile toplanmıştır. Ölçme araçları 01 Ekim 2016-30 Aralık 2016 tarihleri arasında anne babalar okulların rehberlik servislerine davet edilerek ve araştırmacılar tarafından uygulanmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan aileler gelir düzeylerini %52,3 düşük, %47,2 orta, % ,5 yüksek olarak algıladıklarını; ailelerin %30,7'si zihinsel engelli çocuklarının bakımında destek aldıklarını, %69,3'ü ise destek almadıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Anne babaların bilgi gereksinimine ihtiyaç duydukları %74,4 ile "çocuğuma bazı becerileri nasıl öğreteceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin en fazla gereksinim duyulan madde olduğu, bunu ikinci sırada %71,4 ile "çocuğumun durumu hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin izlediği belirlenmiştir.

Sonuç: Çalışmanın sonuçlarında, bilgi gereksinimi alt boyutunun puanları yüksek bulunmuştur. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne-babaların öğrenim düzeyleri ile aile gereksinimleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel yetersizlik, engelli çocuk, engelli ailesi.

Identification of the Needs of Families with Mentally Retarded Children

ABSTRACT

Objective: This study primarily aims to investigate the needs of parents with mentally retarded children.

Method: Permission was obtained from the Social Studies and Humanities Research Ethics Committee, Ondokuz Mayıs University (Resolution No.: 2016-178). This study employed a cross-sectional survey design that is one form of descriptive research. The study sample consisted of the parents of 199 mildly mentally retarded children with special educational needs who attended various state schools as inclusion students in District Canik in Samsun. The data was collected using the Family Needs Survey (FNS) adapted to Turkish by Cavkaytar et al. The data collection instruments were administered to the parents invited to school counseling services by the researchers between October 1 and December 30, 2016.

Results: 52.3% of the participating families perceive their level of income as low, 47.2% as moderate, and 5% as high. 30.7% of the families receive support and 69.3% do not receive support for the care of their mentally retarded children. Considering the parents' information needs, "I need more information about how to teach my child some skills" was the item indicating the most felt need with a rate of 74.4%. It was followed by the item "I need more information about my child's condition" with a rate of 71.4%.

Conclusion: According to the analysis results, the scores on the Information Needs Subscale were high. There was no significant difference between the education level of parents with mentally retarded children and family needs.

Keywords: Mental retardation, disabled child, family of the disabled.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Samsun

** Kâhta Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Adıyaman

*** Canik Fatih Temiz İlkokulu, Samsun

***Sorumlu yazar:** Hatice KUMCAĞIZ haticek@omu.edu.tr

GİRİŞ

Çocuk sahibi olmak aile için çok özel bir durumdur. Aileler sahip oldukları çocuklarına nesli devam ettirme, gelecek güvencesi gibi anlamlar yüklemektedirler. Çocukları daha doğmadan onunla ilgili geleceğe ilişkin birçok planlar yapmaktadırlar. Ancak bu planlar hep sağlıklı çocuğa sahip olabilme gerçeği üzerine kurgulanmaktadır. Aileler engelli bir çocuğa sahip olduklarında şaşkınlık ve beraberinde de hayal kırıklığı yaşamaktadırlar (Akkök, 1997).

Engelli bireyler; bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yetersizlikleri nedeniyle normal eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan çocuklar olarak tanımlanmaktadır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 2002). Engelli bir çocuğa sahip olmak, engeli ne olursa olsun birtakım özel güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu güçlükler; psikolojik durum, maddi durum, eğitim durumu, yaşam tarzı (sosyo-kültürel ve boş zamanları değerlendirme etkinlikleri vb.), aile çevresi ve sosyal çevre ile ilişkiler, çocuğun engel durumu olarak gruplandırılabilir (Özşenol ve ark., 2003). Çocuğun engelli olması ailenin çocuktan ve çevreden beklentilerini değiştirmektedir. Engelli çocukların ihtiyaçları engelli olmayan çocukların ihtiyaçlarından haliyle farklı olmaktadır. Bu durumda ise engelli çocuğu olan anne babalarının hemen hepsi birtakım baskılar ve gerilimler yaşamaktadırlar. Bunlara ilave olarak çocuklarının özel sorunları ve gereksinimleri nedeniyle beklentilerin sarsılması, yeni duruma uyum ve gelecek hakkında bilinmezlik gibi sıkıntılarla da karşı karşıya kalmaktadırlar (Erturan ve Yukay, 1998).

Yapılan araştırmalarda engelli çocuğa sahip anne babalar, çocuklarının yetersizliklerini öğrendiklerinde şok, inkâr, keder ve depresyon, kızgınlık, suçluluk ve utanç, kabul ve uyum gibi aşamalardan geçtikleri tespit edilmiştir (Özen, 2015; Erturan ve Yukay, 1998; Aysan ve Özben, 2007; Sarıkaya, 2011). Engelli çocukların anne babaları bir taraftan gündelik hayatın getirmiş olduğu zorluklarla baş etmeye çalışırken diğer taraftan da maddi, duygusal, sosyal, psikolojik, zamanlama ve tıbbi tedavi ile ilgili yapılması gereken zorluklarla da karşılaşmaktadır (Özen, 2015). Anne babaların engelli bir çocuğa sahip olması ile başlayan bu zorluklarla baş edebilmesi kolay olmamaktadır. Ailenin ekonomik düzeyi, eğitim düzeyi, evlilik uyumları, çocuklarının yetersizlik düzeyleri, çocuğun yaşı gibi etkenler aileleri zorda bırakmaktadır (Uğuz ve ark., 2004). Her ailenin ihtiyaçları; ailenin kendisine has yapısı, özellikleri, destek alabildiği kişi ve kurumlar, maddi durum, erişebildiği imkânlar gibi nedenlerle farklılık gösterebilmektedir.

Zihinsel engelli bireylerde zihinsel gelişimdeki gecikmeler; çevreye uygun olmayan davranışlar ya da olgun olmayan tepkilerde bulunma, akademik, psikolojik, fiziksel, sosyal ve dil gelişimi alanlarında düşük düzeyde performans gösterme gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Cavkaytar, 2013). Zihinsel engel, zihinsel işlevlerde önemli derecede normalin altında olma durumu olarak belirtilmektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireyler homojen olmadığından sınıflandırılmasına gereksinim duyulmuştur (Eripek, 2005). Zihinsel yetersizlik gösteren bireyler, ağırlık düzeylerine göre hafif, orta, ağır ve çok ağır zihinsel yetersizlik gösterenler olmak üzere dört gruba ayrılırlar (Ataman, 2005). Zekâ -düzeyi 50-55'ten yaklaşık olarak 70'e kadar olanlar hafif düzeyde, 35-40'tan 50-55'e kadar olanlar orta düzeyde, 20-25'ten 35-40'a kadar olanlar ağır düzeyde ve

20-25'ten aşağıya olanlar ise çok ağır düzeyde zihinsel yetersizlik olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldız, 2014). Hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip çocuklara sağlanacak danışmanlık ve destek hizmetleriyle normal sınıflarda eğitim görebilirler. Genellikle kaynaştırma eğitimine devam ederler. Bu çalışma zihinsel engelli çocuklara sahip anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Zihinsel engelli ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi ve buna bağlı olarak eksikliklerin giderilmesine yönelik gerekli çalışmaların yapılması ile birlikte; geliştirilecek olan sosyal politikaların etkililiğinin artırılması, özel eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, verilecek psikolojik desteğin etkililiğinin artırılması, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkıda bulunulması ve ailelerin yaşam standardını artırabilmesi sağlanacaktır.

Alanyazında zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde; özürülü çocuğu olan anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi (Sucuoğlu, 1995), işitme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi (Akçamete ve Kargın, 1996), zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi (Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006) ve engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015) konularında çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir. Alanyazındaki sınırlı araştırmalar incelendiğinde aile gereksinimleri tam olarak belirlenemediği görülmüştür. Bu nedenlerle bu çalışmanın zihin engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin belirlenerek zihin engelli çocuğu olan aileler için etkili çözümler üretilebilecek uygulamaların yapılabilmesine rehberlik edebileceği düşünülmektedir. Bunun yanısıra çalışma sonuçlarının zihin engelli çocuklara ve ailelerine yönelik yasal, sosyal ve eğitim ilgili düzenlemelere öncülük edebileceği de varsayılmaktadır. Ayrıca, zihin engelli çocuğu olan ailelere uygulanacak psiko eğitimler için de yol gösterici olacağı söylenebilir. Sonuç olarak da zihin engelli çocukların ve ailelerin yaşam kalitelerinin yükselerek psikolojik iyilik halinin yükseleceği düşünülmektedir. Bu açıklamalardan hareketle bu çalışmanın uygulayıcılar ve araştırmacılar açısından önemli olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada zihinsel engelli çocuklara sahip anne babaların gereksinimlerini belirleyebilmek amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmıştır:

- 1- Zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne babaların en fazla gereksinim duydukları alanlar nedir?
- 2- Zihinsel engelli çocuğa sahip olmada anne/baba olmaya göre aile gereksinimi arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 3- Zihinsel engelli çocuğa sahip olmada anne eğitim düzeyine göre aile gereksinimi arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 4- Zihinsel engelli çocuğa sahip olmada baba eğitim düzeyine göre aile gereksinimi arasında anlamlı bir fark var mıdır?

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı türde olan bu araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden kesitsel tarama modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk ve ark., 2008). Araştırmanın çalışma grubu; 2016-2017 eğitim öğretim dönemi güz yarıyılında Samsun ili Canik İlçesi'nde hafif düzeyde zihinsel engeli olan, özel eğitime ihtiyacı olan ve halen çeşitli devlet okullarında kaynaştırma öğrencisi olarak eğitimlerine devam eden 199 öğrencinin anne babalarından oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması : Ölçme araçları 01 Ekim 2016-30 Aralık 2016 tarihleri arasında anne babalar okulların rehberlik servislerine davet edilerek ve araştırmacılar tarafından çalışma hakkında bilgi verilerek sözlü onamları alındıktan sonra çalışmaya katılmada gönüllü olan anne babalara ölçme araçları zarf içinde verilmiş ve doldurduktan sonra zarfları kapalı bir şekilde teslim etmeleri istenmiştir.

Etik İlkeler : Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (Karar No: 2016-178). Ayrıca, formlar uygulanmadan önce araştırma kapsamına alınan anne-babalara araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanarak anne ve babalardan sözlü onay alınmış, gönüllülük ve gizlilik ilkesine dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları : Araştırmanın verileri Cavkaytar ve ark. (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan "Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı" (AGBA) ve araştırmacılar tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu" ile toplanmıştır.

Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı (AGBA) : Orijinal formu Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilen ve Sucuoğlu (1995) tarafından Türkiye uyarlaması yapılan aracın, geçerlik ve güvenirliliğinin güncellenmesi çalışmaları ise Cavkaytar, Aksu ve Ardıç (2014) tarafından yapılmıştır.

AGBA'nın dört alt boyutu bulunmaktadır. İlk alt boyut altı maddeden oluşmaktadır ve "Maddi Gereksinim" olarak isimlendirilmiştir. Bu alt boyuttan alınabilecek en düşük puan altı iken en yüksek puan 18'dir. "Maddi Gereksinim" alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. İkinci alt boyut "Çevreye Açıklama Gereksinimi" olarak isimlendirilmiş olup yedi maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyuttan alınabilecek en düşük puan yedi iken en yüksek puan 21'dir. Bu alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. AGBA'nın üçüncü alt boyutu "Bilgi Gereksinim" faktörü olarak isimlendirilmiş olup 10 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyuttan alınabilecek en düşük puan 10 iken en yüksek puan 30'dur. Bilgi gereksinimi alt boyutu Cronbach alfa katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır. AGBA'nın dördüncü alt boyutu "Genel Destek ve Toplumsal Hizmet Gereksinimi" olarak isimlendirilmiş olup altı maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyuttan alınabilecek en düşük puan altı iken en yüksek puan 18'dir. Bu alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. AGBA 3'lü Likert tipi bir araçtır. AGBA, "1" (kesinlikle hayır), "2" (emin değilim) ve "3"

(kesinlikle evet) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekten ve alt boyutlardan alınan puanlar arttıka ailelerin gereksinim düzeylerinin de arttığı söylenebilir (Cavkaytar ve ark., 2014).

Bu çalışmadan elde edilen verilere göre "Maddi Gereksinim" alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .80, "Çevreye Açıklama Gereksinimi" alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .83, "Bilgi Gereksinimi" alt boyutu Cronbach alfa katsayısı .84 ve "Genel Destek ve Toplumsal Hizmet Gereksinimi" alt boyutu Cronbach alfa katsayısı ise .82 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu (KBF) : Araştırmanın bağımsız değişkenleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen form (yakınlık, yaş, anne ve baba eğitim durumu, gelir durumu, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı, çocuğun bakımında alınan destek) 8 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi : İstatistiksel analizler SPSS paket programı 21.0 sürümü ile yapılmıştır. Öncelikle araştırma ölçeğinden alınan puanların normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile belirlenmiştir. Test sonucu alınan puanların normal dağılım gösterdiği ($p>.05$) bulunmuştur. Buna göre testlerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2011: 125). Verilerin analizinde tanımlayıcı özellikler sayı ve yüzde değerleri halinde verilmiş, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin karşılaştırılmasında t-testi, ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların aile gereksinimlerinin belirlenmesi ve bazı sosyodemografik faktörlerin etkisinin incelenmesi amacı ile elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir.

Araştırmaya katılan anne babaların %3'ünün 18-25, %19.1'inin 26-33, %37.2'sinin 34-41 ve %40.7'sinin 42 ve üzerinde yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Katılımcılara ait diğer sosyodemografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı anne babaların sosyodemografik özellikleri

Özellikler		N	%
Yakınlık durumu	Anne	132	66.3
	Baba	67	33.7
Anne eğitim durumu	İlkokul	164	82.4
	Ortaokul	19	9.5
	Lise	11	5.5
	Üniversite	5	2.5
	İlkokul	138	69.3
Baba eğitim durumu	Ortaokul	24	12.1
	Lise	28	14.1
	Üniversite	9	4.5
Ailenin gelir durumu	Düşük	104	52.3
	Orta	94	47.2
	Yüksek	1	.5
Çocuğun bakımından sosyal destek alma durumu	Evet	61	30.7
	Hayır	138	69.3

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan anne babaların %66.3'ünün anne, %33.7'sinin baba olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı annelerin %82.4'ünün ilkokul, %9.5'inin ortaokul, %5.5'inin lise, %2.5'inin üniversite mezunu olduğu; katılımcı babaların %69.3'ünün ilkokul, %12.1'inin ortaokul, %14.1'inin lise, %4.5'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcı aileler gelir düzeylerini; %52.3 düşük, %47.2 orta ve % .5 yüksek olarak bildirmişlerdir. Ailelerin %30,7'sinin zihin engelli çocuklarının bakımında sosyal destek aldıklarını, %69.3'ünün ise destek almadıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Katılımcıların zihinsel engelli çocuklarına ait sosyodemografik özellikler Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Katılımcıların zihinsel engelli çocuklarının demografik özellikleri

Özellikler		N	%
Çocuğun cinsiyeti	Kız	75	37.7
	Erkek	124	62.3
Çocuğun yaşı	0-3	9	4.5
	4-6	22	11.1
	7-10	56	28.1
	11+	112	56.3

Tablo 2'de çalışmaya katılanların %37.7'sinin zihinsel engelli çocuklarının kız, %62.3'ünün ise erkek olduğu; çocukların yaşlarının %4.5'inin 0-3 yaş aralığında, %11.1'inin 4-6 yaş aralığında, %28.1'inin 7-10 yaş aralığında, %56.3'ünün 11 yaş ve üzeri yaş aralığında olduğu belirtilmektedir.

Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Anne Babaların En Fazla Gereksinim Duydukları Alanlar

Anne babaların zihinsel engelli çocuklarının bakımında en fazla gereksinim duydukları alanlar Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3 incelendiğinde anne babaların en fazla gereksinim belirttikleri boyutun ölçme aracının üçüncü boyutu olan "Bilgi Gereksinim" boyutu olduğu görülmektedir. Bu boyutta yer alan altı madde en fazla gereksinim duyulan maddeler olarak belirlenmiştir. Bu maddelerden %74.4 ile "çocuğuma bazı becerileri nasıl öğreteceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin en fazla gereksinim duyulan madde olduğu, bunu ikinci sırada %71.4 ile "çocuğumun durumu hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin izlediği belirlenmiştir. Yine aynı tabloda aile gereksinimlerinin %70.4 ile "çocuğumun ilerde gidebileceği kurumlar hakkında bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin üçüncü sırada, %68.8 ile "çocuğumun nasıl büyüüp geliştiği hakkında daha fazla gereksinim duyuyorum" maddesinin dördüncü sırada, %67.8 ile "çocuğumun davranışlarını nasıl kontrol edebileceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin beşinci sırada ve %65.8 ile "çocuğumun şu anda yararlanabileceği kurumlar (merkez, okul, klinik, vb.) hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum" maddesinin altıncı sırada yer aldığı saptanmıştır. Ailelerin bilgi gereksinim duydukları diğer alanların %58.3 ile "kendime ayırabilecek daha fazla zamana gereksinim duyuyorum", %54.3 "çocuğumla nasıl oynayacağım, nasıl konuşacağım hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum", %41.2 "çocuğumla benzer özellikte çocuğu olan anne babalar hakkında yazılmış kitap, makale gibi materyalleri okumaya gereksinim duyuyorum" ve %38.2 "çocuğuma yardımcı olabilecek dış hekimi bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" şeklinde sıralandığı saptanmıştır.

Ölçme aracının maddi gereksinim boyutunun, ailelerin en fazla gereksinim duyduklarını belirttikleri ikinci alan olduğu belirlenmiştir. Bu boyutta %61,3 ile "yiyecek, ev kirası, tıbbi bakım, giyim, ulaşım gibi masraflarımı karşılayabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin ilk sırada, %60.3 ile "çocuğumun terapi, özel eğitim, bakım ve bu gibi masraflarımı karşılayabilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin ikinci sırada, %56.3 ile "çocuğumun gereksinimi olan oyuncakları alabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Bu maddeleri %47.7 ile "eşimin ve benim iş bulabilmemiz için yardıma gereksinimimiz var", %43.7 ile "çocuğumun gereksinimi olan oyuncakları alabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" ve %22.1 ile "bazen çocuğuma bakan bakıcıya para ödeyebilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum" maddeleri izlemektedir.

Tablo 3. Anne babaların AGBA maddelerine verdikleri evet cevaplarının yzdelik değerleri

Maddi Gereksinim Alt Boyutu	%
1.Yiyecek, ev kirası, tıbbi bakım, giyim, ulaşım gibi masraflarımı karşılayabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum.	61.3
2.Çocuğumun gereksinimi olan oyuncakları alabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum.	56.3
3.Çocuğumun terapi, özel eğitim, bakım ve bu gibi masraflarımı karşılayabilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum.	60.3
4.Eşimin ve benim iş bulabilmemiz için yardıma gereksinimimiz var	47.7
5.Bazen ocuğuma bakan bakıcıya para ödeyebilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum	22.1
6.Çocuğumun gereksinimi olan oyuncakları alabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum.	43.7
Çevreye Açıklama Gereksinimi Alt Boyutu	%
7.Problemlerimin çözümünde bana yardım edebilecek din görevlileri ile daha fazla konuşmaya gereksinim duyuyorum	39.2
8.Çocuğumun durumunu kardeşlerine açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum.	39.7
9.Çocuğumun durumunu eşime ve eşimin ailesine açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum.	30.7
10.Eşimin, ocuğumuzun durumunu anlayabilmesi ve kabullenebilmesi için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum.	26.6
11.Komşum, arkadaşım veya bir yabancı ocuğumun durumunu sorduğu zaman nasıl cevap vermem gerektiği konusunda daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum	39.7
12.Çocuğumun durumunu diğer çocuklara açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum.	41.2
13.Ailemizin g zamanlarda birbirlerini nasıl destekleyebileceklerini öğrenmek için yardıma gereksinim duyuyorum	41.7
Bilgi Gereksinim Alt Boyutu	%
14.Çocuğuma yardımcı olabilecek diş hekimi bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum	38.2
15.Kendime ayırabilecek daha fazla zamana gereksinim duyuyorum	58.3
16.ocuğumla nasıl oynayacağım, nasıl konuşacağım hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum.	54.3
17.ocuğumla benzer özellikte çocuğu olan anne babalar hakkında yazılmış kitap, makale gibi materyalleri okumaya gereksinim duyuyorum	41.2
18.Çocuğumun durumu hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum.	71.4
19.Çocuğumun davranışlarını nasıl kontrol edebileceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum	67.8
20.Çocuğuma bazı becerileri nasıl öğreteceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum.	74.4
21.Çocuğumun şu anda yararlanabileceği kurumlar (merkez, okul, klinik, vb.) hakkında daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum.	65.8
22.Çocuğumun ilerde gidebileceği kurumlar hakkında bilgiye gereksinim duyuyorum	70.4
23.Çocuğumun nasıl büyüyüp geliştiği hakkında daha fazla gereksinim duyuyorum	68.8
Genel Destek ve Toplumsal Hizmet Gereksinimi Alt Boyutu	%
24.Ailem, ev işleri, ocuk bakımı ve diğer işleri kimlerin yapacağı hakkında karar verebilmek için yardıma gereksinim duymaktadır.	41.7
25.Ailem, dinlenme/eğlenme etkinlikleri hakkında karar vermek ve yapmak için yardıma gereksinim duymaktadır.	30.7
26.Ailemin içerisinde problemlerim hakkında konuşabileceğim birisine gereksinim duyuyorum.	40.2
27.Gerekli olduğu zaman ocuğumun bakımını üstlenebilecek bir bakıcı bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum	38.7
28.Çocuğum için yuva ve anaokulu bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum	27.6
29.Bir toplantıya (komşu ve akraba toplantıları gibi) katılacağım zaman ocuğumun uygun bakım alabileceği bakımevi ya da yuva bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum	27.6

AGBA'nın çevreye açıklama gereksinimi boyutunun ailelerin gereksinim olarak üçüncü sırada yer alan maddelerden oluştuğu belirlenmiştir. Bu boyutta sırayla %41.7 ile "ailemizin güç zamanlarda birbirlerini nasıl destekleyebileceklerini öğrenmek için yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin, %41.2 ile "çocuğumun durumunu diğer çocuklara açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin, %39.7 ile "komşum, arkadaşım veya bir yabancı çocuğumun durumunu sorduğu zaman nasıl cevap vermem gerektiği konusunda daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum" ve "çocuğumun durumunu kardeşlerine açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum" maddelerinin, %39.2 ile "problemlerimin çözümünde bana yardım edebilecek din görevlileri ile daha fazla konuşmaya gereksinim duyuyorum" maddesinin, %30.7 ile "çocuğumun durumunu eşime ve eşimin ailesine açıklayabilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum" ve %26.6 ile "eşimin, çocuğumuzun durumunu anlayabilmesi ve kabullenebilmesi için daha fazla yardıma gereksinim duyuyorum" maddelerinin izlediği görülmektedir.

AGBA'nın genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi boyutunun ailelerin dördüncü sırada yer alan gereksinim olarak belirttikleri maddelerden oluştuğu saptanmıştır. Bu boyutta sırayla %41.7 ile "ailem, ev işleri, çocuk bakımı ve diğer işleri kimlerin yapacağı hakkında karar verebilmek için yardıma gereksinim duymaktadır" maddesinin, %40.2 ile "ailemin içerisinde problemlerim hakkında konuşabileceğim birisine gereksinim duyuyorum" maddesinin, %38.7 ile "gerekli olduğu zaman çocuğumun bakımı üstlenebilecek bir bakıcı bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" maddesinin, %30.7 ile "ailem, dinlenme/eğlenme etkinlikleri hakkında karar vermek ve yapmak için yardıma gereksinim duymaktadır" maddesinin, %27.6 ile "çocuğum için yuva ve anaokulu bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" ve %27.6 ile "bir toplantıya (komşu ve akraba toplantıları gibi) katılacağım zaman çocuğumun uygun bakım alabileceği bakımevi ya da yuva bulabilmek için yardıma gereksinim duyuyorum" maddelerinin izlediği görülmektedir.

Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olmada Anne/Baba Olmaya Göre Aile Gereksinimleri

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların anne/baba olma durumuna göre aile gereksinimleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı t-testi ile analiz edilerek Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4'te görüldüğü gibi zihinsel engelli çocuğa sahip olmada anne/baba olma durumu ile aile gereksinim alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olmadığı bulunmuştur ($p>.05$).

Tablo 4. Anne babaların anne/baba olma durumuna göre t-testi analizi sonuçları

Alt Boyutlar	Zihinsel engelli çocuğa sahip anne/baba	N	Ss	\bar{X}	t	p
Maddi gereksinim alt boyutu	Anne	132	12.54	3.94	.273	.785
	Baba	67	12.38	3.61		
Çevreye açıklama gereksinimi alt boyutu	Anne	132	12.92	4.57	-1.224	.222
	Baba	67	13.75	4.40		
Bilgi gereksinim alt boyutu	Anne	132	23.44	5.46	-.668	.505
	Baba	67	23.97	4.94		
Genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyutu	Anne	132	10.82	3.81	-5.93	.554
	Baba	67	11.1642	4.03243		

Anne Eğitim Düzeyine Göre Aile Gereksinimleri

Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin eğitim durumlarına göre aile gereksinimleri arasında anlamlı farklılık gösterip göstermediği ANOVA testi ile analiz edilerek Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Annelerin eğitim durumlarına göre aile gereksinimi ile ilgili ANOVA sonuçları

Alt boyutlar	Kareler toplamı	SD	Kareler Ortalama	F	p	
Maddi gereksinim alt boyutu	Gruplar arası	19.328	3	6.443	.436	.728
	Grupiçi	2884.410	195	14.792		
	Toplam	2903.739	198	-		
Çevreye açıklama gereksinimi alt boyutu	Gruplar arası	18.855	3	6.285	.304	.822
	Grupiçi	4030.502	195	20.669		
	Toplam	4049.357	198	-		
Bilgi gereksinim alt boyutu	Gruplar arası	104.617	3	34.872	1.250	.293
	Grupiçi	5440.358	195	27.899		
	Toplam	5544.975	198	-		
Genel destek ve toplumsal hizmet gereksinimi alt boyutu	Gruplar arası	65.731	3	21.910	1.463	.226
	Grupiçi	2920.420	195	14.977		
	Toplam	2986.151	198	-		

Tablo 5'te görüldüğü gibi zihinsel engelli çocuklara sahip annelerin öğrenim düzeyleri ile aile gereksinimleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$).

Baba Eğitim Düzeyine Göre Aile Gereksinimleri

Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların eğitim durumlarına göre aile gereksinimleri arasında anlamlı

farklılık gösterip göstermediği ANOVA testi ile analiz edilerek Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Babaların eğitim durumlarına göre aile gereksinimi ile ilgili ANOVA sonuçları

Alt Boyutlar		Kareler toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p
Maddi gereksinim alt boyutu	Gruplararası	37.315	3	12.438	.846	.470
	Grupiçi	2866.423	195	14.700		
	Toplam	2903.739	198			
Çevreye açıklama gereksinim alt boyutu	Gruplararası	91.219	3	30.406	1.498	.216
	Grupiçi	3958.138	195	20.298		
	Toplam	4049.357	198			
Bilgi gereksinim alt boyutu	Gruplararası	90.536	3	30.179	1.079	.359
	Grupiçi	5454.439	195	27.971		
	Toplam	5544.975	198			
Genel destek ve toplumsal hizmet gereksinim alt boyutu	Gruplararası	21.194	3	7.065	.465	.707
	Grupiçi	2964.956	195	15.205		
	Toplam	2986.151	198			

Tablo 6’da görüldüğü gibi zihinsel engelli çocuklara sahip babaların öğrenim düzeyleri ile aile gereksinimleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$).

TARTIŞMA

Araştırmada engelli çocuğu olan anne babaların en fazla ‘Bilgi Gereksinim’ alt boyutunun puanlarının yüksek bulunmuştur. İlgili literatürde Kaytez ve arkadaşları (2015)’nin araştırmasında “Bilgi Gereksinimi” alt boyutundaki tüm maddelerde %50’den daha fazla evet cevabını verdikleri görülmüştür. Akçamete ve Kargın (1996)’ın araştırmasında da yine “Bilgi Gereksinimi” alt boyutunun diğer alt boyutlara göre çok yüksek tercih edildiği görülmüştür. Katılımcıların “Bilgi Gereksinimi” alt boyutunda “Çocuğuma bazı becerileri nasıl öğreteceğim konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyuyorum.” en çok tercih edilen madde olurken, aynı madde Akçamete ve Kargın (1996) tarafından yapılan araştırmada da en çok tercih edilen madde olmuştur. Sucuoğlu (1995) zihinsel engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerin ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla yaptığı araştırmada ailelerin gereksinimlerinin öncelikle “Bilgi Gereksinimi” olduğu sonucuna varmıştır. Özsoy ve arkadaşları (2006)’nın araştırmasında, aileler bilgi gereksinimi duyma konusunda yüksek bir oranla sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Özşenol ve arkadaşları (2003), engelli çocuğa sahip ailelerde oluşabilecek olan tüm sorunların bilgi gereksiniminden kaynaklanacağını ve bu süreçte mutlaka bir bilgilendirme desteğine ihtiyaç duyulacağını tespit etmiştir. Bu araştırma sonuçlarının çalışma bulgusunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre günümüzde gelişen iletişim teknolojilerine ve bilginin yoğun şekilde üretilerek yaygınlaştırılmasına çalışılmasına karşın, ailelerin hala bilgiye gereksinim duyması ve bu bilgiye ulaşamıyor oluşu, aile destek hizmetlerinin yeterince ve faydalı çalışmıyor olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu sonuç bize ailelerin günümüzde hala engelli çocuklarına kimi becerileri nasıl kazandıracakları konusunda bilgiye gereksinim duyduklarını göstermektedir.

Araştırmada ‘Maddi Gereksinim’ alt boyutunun puanlarının ikinci sırada ailelerin en fazla gereksinim duydukları alan olduğu görülmektedir. Literatürde, Akçamete ve Kargın (1996)’nın araştırmasında da “Maddi Gereksinim” alt boyutu, “Bilgi Gereksinimi” alt boyutundan sonra ikinci sıradadır. “Maddi Gereksinim” alt boyutundaki “Çocuğum için gerekli olan özel araçları sağlayabilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum” ve “Çocuğumun terapi, özel eğitim, bakım ve bu gibi masraflarını karşılayabilmek için maddi yardıma gereksinim duyuyorum” maddelerine %50’den fazla katılmıştır (Kaytez ve ark., 2015). Bu sonuçlar “Maddi Gereksinim” alt boyutundaki bulguları destekler niteliktedir. Özsoy ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan araştırmada ailelerin en çok maddi gereksinime ihtiyaç duyduklarına ilişkin sonuçlar elde etmişlerdir. Ülkemizde son yıllarda engelliler için yapılan sosyal politika düzenlemeleri ile engellilerin maddi ihtiyaçlarının kamu tarafından büyük ölçüde giderilmesi sebebiyle Özsoy ve arkadaşları (2006)’nın araştırmasındaki yüksek oranların aksine araştırmamızdaki sonuçlara bakıldığında maddi gereksinime ikinci sırada ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Ulaşılan araştırma sonuçlarının çalışma bulgusunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Son yıllarda engelli çocuğu olan ailelere ve dolayısıyla engelli bireylere ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için maddi yönden desteklemek amacıyla yasal düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Bu sonuca göre aileler bu yasal düzenlemelerden ne kadar haberdarlar sorusunu düşünmek gerekmektedir. Gerçekte ailelerin gereksinimleri olarak ilk sırada “Bilgi Gereksinimi” alt boyutunun yüksek çıkması da bir o kadar manidardır. Bu durumdan hareketle maddi yönden destek alabilmeleri için yasal düzenlemeler konusunda yeterince bilgilerinin olup olmadığının araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Ailelerin gereksinim olarak üçüncü sıraya koyduğu ‘Çevreye Açıklama Gereksinimi’ alt boyutunun %50’nin altında kalan maddelerden oluştuğu görülmektedir. Literatürde, Akçamete ve Kargın (1996) ile Kaytez ve arkadaşları (2015)’nin araştırmaları da bu sonuçla benzerlik göstermektedir. Özsoy ve arkadaşları (2006), zihinsel engelli çocuğun durumu hakkında çevreye sürekli açıklamada bulunma konusunda ara sıra sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu araştırma sonuçları çalışma sonucunu destekler niteliktedir. Bu sonuçlara göre zihin engelli çocuğu olan ailelerinin yaşadıkları sorunlarını az da olsa çevrelerine anlatma ihtiyacı olduğu söylenebilir. Bu durum yaşadıkları çevre tarafından destek görme, anlaşılma ve kabul görme gibi ihtiyaçlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre son olarak ailelerin gereksinim olarak gördükleri ise “Genel Destek ve Toplumsal Hizmet Gereksinimi” boyutu olduğu belirlenmiştir. Literatürde engelli çocuğu olan ailelerin psikolojik ve sosyal desteğe ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Karadağ, 2009, Lüle, 2008, Özen, Çolak ve Acar, 2002). Engelli çocuğu olan zaman zaman resmî kurumlardaki uzmanlarla veya çevrelerindeki bireylerle desteklerinde faydalanmak amacıyla bir araya gelmeye ihtiyaç duymaktadırlar (Akgün, 2015). Engelli çocuğu olan aileler sosyalleşmek ve yalnız olmadıklarını hissetmek ihtiyacı ile çevrelerindeki bireylerin desteğine gereksinim

duymaktadırlar. Bu durum gerçekleşmediğinde ise engelli çocuğu olan ailelerin psikolojik olarak kendilerini yalnız hissettikleri (Güngör,2008), sorunları ile baş etme konusunda zorluk yaşadıkları görülmektedir (Lüle, 2008).

Bu çalışmanın diğer bir bulgusuna göre ise zihinsel engelli çocuğa sahip anne-babaların öğrenim düzeyleri ile aile gereksinimleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, Kaytez ve arkadaşlarının (2015) araştırmasında bunun aksine sonuçlar elde etmiş, öğrenim düzeylerine göre incelediklerinde, AGBA'nın tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar elde etmiş; ilkökul mezunu ailelerin tüm alt boyutlarda sıra ortalamalarının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Günsel (2010), annenin eğitim düzeyi yükseldikçe aile işlevlerinde sağlamlığın arttığını; Özyurt (2011), eğitim seviyesi düşük olan annelerin aile işlevlerini düşük olarak algıladığını ve Mert (1997), ailenin eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte aile işlevlerinin de yüksek olarak algılandığını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda ulaşılan araştırma sonuçlarının bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla çeliştiği söylenebilir. Bu çalışmadan elde edilen bu sonuç bu çalışma grubu ile sınırlıdır. Gerçekte eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin daha farklı kaynaklara ulaşabileceği ve bilinçlenebileceği düşünülmektedir. Bunun sonucunda bu bilinçlenmeye paralel olarak gereksinimlerinin artabileceği varsayılmaktadır. Ancak, anne -babanın eğitim düzeyi ile aile gereksinimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark çıkmaması günümüzde yoğun olarak kullanılan sosyal medyadan her eğitim düzeyinde olan bireylerin hemen hemen aynı yoğunlukta yararlanabildikleri ve bu ailelerin okuldaki rehberlik servislerinden yardım almaları ile açıklanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucuna göre zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne babaların en fazla gereksinim duydukları alanların sırasıyla "Bilgi Gereksinim", "Maddi Gereksinim", "Çevreye Açıklama Gereksinimi" ve "Genel Destek ve Toplumsal Hizmet Gereksinimi" olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, zihinsel engelli çocuğa sahip olmada anne/baba olmaya göre aile gereksinimleri incelenmiş, alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip olmada anne-baba eğitim düzeyine göre aile gereksinimleri incelenmiş, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- 1- Zihin engelli çocuğu olan ailelere okullarda hizmet içi eğitimler kapsamında bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik bireysel ya da grup rehberlik etkinlikleri düzenlenebilir
- 2- Zihin engelli/engelli çocuğu olan ailelere verilecek sosyal desteğin önemi ile toplumun farkındalık düzeyini arttırmaya yönelik konferanslar verilebilir. Bu konu ile ilgili sosyal medya da kullanılabilir.
- 3-Zihin engelli çocuğu olan aileler ile birlikte sosyal programlar düzenlenerek sorunları ile baş etme yolları konusunda paylaşımları sağlanarak birbirlerine destek olmaları sağlanabilir.

4-Zihin engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerini daha ayrıntılı belirlemeye yönelik derinlemesine görüşmeler planlanarak nitel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Akçamete G, Kargın T. İtirme Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi* 1996; 2 (2): 7-24.
- Akgün A. Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Annelerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yakın Doğu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa, 2015.
- Akkök F. *Bedensel Özürlü Çocukların Benlik Kavramı*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Ankara, Metu Pres, 1997.
- Ataman A. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. 4. Baskı. Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2005.
- Aysan F, Özben Ş. Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 2007; 22: 1-6.
- Bailey DB, Simeonson R.J. Assessing Needs Of Families Handicapped Infants. *The Journal of Special Education* 1988; 22 (1): 117-127.
- Büyüköztürk Ş. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 14.Baskı. Ankara, PegemA Yayıncılık, 2011.
- Büyüköztürk Ş, Çakmak EK., Akgün, ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 8.Baskı. Ankara, PegemA Yayıncılık, 2008.
- Cavkaytar A, Ardıç A, Aksoy V. Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracının Geçerlik Ve Güvenirliğinin Güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 2014; 15 (2): 1-12.
- Eripek S. Zekâ Geriliği. 2.Baskı, Ankara, Kök Yayıncılık, 2005.
- Erturan N, Yukay M. Down Sendrom'lu Çocuğa Sahip Ailelerle Yapılan Grupla Psikolojik Danışma Çalışmasının Ailelerin Depresyon Düzeyleri Ve Aile Yapıları Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1998; 10: 339-354.
- Güngör E. Özel Eğitime Muhtaç Çocukların Anne Ve Babalarının Psikolojik İlişki İhtiyaçları İle Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2008.

Samsun Sağ Bil Der, 2018; 3(1): 1-9

- Günsel AG. Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2010.
- Karadağ G. Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler İle Aileden Algıladıkları Sosyal Destek Ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 2009; 8(4): 315-322.
- Kaytez N, Durualp E, Kadan G. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 2015; 4(1): 197-214.
- Lüle F. Engelli Bireye Sahip Yoksul Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar Ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Tarzları. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2008.
- Mert E. Farklı Engel Grubunda Çocuğu Olan Anne Ve Babaların Gereksinimlerinin Karşılaştırılması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bolu, 1997.
- Özen A, Çolak A, Acar Ç. Zihin Özürlü Çocuğu Olan Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 2002; 3(2): 1-13.
- Özen A. Aile Eğitimi: Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim. Ankara, Pegem Akademi, 2015.
- Özsoy SA, Özkahraman Ş, Çallı F. Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi* 2006; 3(9): 69-77.
- Özsoy Y, Özyürek M, Eripek S. Özel Eğitime Giriş Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar. Ankara, Karatepe Yayınları, 2002.
- Özşenol F, Işıkkhan V, Ünay B, Aydın Hİ, Akın R, Gökçay E. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi* 2003; 45(2): 156-164.
- Özyurt Ö. Hafif Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Aile İşleyişi Ve Aile Yaşam Kalitesinin Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2011.
- Sarıkaya S. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Stresle Başa Çıkma Düzeylerinin Ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2011.
- Sucuoğlu B. Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Dergisi*, 1995; 2(1): 10-18.
- Uğuz Ş, Toros F, İnanç BY, Çolakkadıoğlu O. Zihinsel Ve/Veya Bedensel Engelli Çocukların Ailelerinin Anksiyete, Depresyon Ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri* 2004; 7: 42-47.
- Yıldız G. Çok Özel Bir Durum Zihinsel Engellilik (Edit. Atilla Cavkayar). Aile Eğitim Rehberi. Zihinsel Engelli Çocuklar. Ankara, T.C. Aile ve Sosyal Yardım Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2014.